

ANAYASAYI TARTIŐIRKEN

Siyasal Rejim Tercihleri: Demokratik Parlamentarizm ve Başkanlık

Ersin Kalayciaođlu
Sabancı Üniversitesi,
Bilim Akademisi

Siyasal Rejim Tercihleri

- Mutlak iktidara karşı bir mücadele biçimi olarak temsili demokrasi örneği: Yasama Üstünlüğü'ne dayalı Çoğunlukçu Demokrasi Modeli
- Temel Sav: Mutlak iktidar ve onun dayandığı soylu sınıfla (aristokrasi) mücadelede dayanak olarak halkın temsiline dayalı siyasal yönetim ve iktisadi özgürlükleri kullanmak!
- Halkın temsilcileri heyeti (Avam Meclisi / Kamarası) halkın yokluğunda halkla özdeştir. Dolayısıyla her türlü kararı tıpkı halk gibi alma hak ve yetkisine sahiptir; siyaseten sadece halka karşı sorumludur.
- Bu durumda anayasaya gerek yoktur; çünkü, her türlü anayasal sorun Avam Kamarası (Halkın yokluğunda Halkın temsilcileri) tarafından çözüme kavuşturulur.
- Halk kendi temsilcilerinin yaptıkları işlemler hakkında tam olarak bilgilendirilir. Bu bilgilendirilme saydam olmayı gerekli kılar.
- İletişimin serbestliği esastır; ancak iletişim yine de tarafsız olmayabilir; onu da garanti etmek için iletişim kanalları birden fazla çıkar, sermaye, haber, v.b. grubu tarafından kurulur ve kullanılır.
- Halkın kendi kendisini yönetmesi (*self – government*) esastır; onun için seçmen sadece seçimden seçime fikir beyan etmekle yetinemez. Halk bireysel özgürlüklerini, özellikle şikayet ve barışçı protesto hakkını sürekli olarak kullanır.
- Bu haklar mutlak ve sınırlandırılmaz.

Siyasal Rejim Tercihleri

➤ Yasama üstünlüğüne dayanan temsili demokrasi tüm demokrasi ile yönetilen monarşilerde ortaya çıkma eğilimindedir. Ancak **Cumhuriyet** söz konusu olduğunda bu modelin dışına çıkılmaya başlanmıştır.

➤ Bunun ilk örneği ABD olmuştur. ABD Birleşik Krallık'tan bir bağımsızlık savaşı ile ayrılmıştır. Amerikan ihtilalcileri Kral III. George'u müstebit veya zalim (*tyrant*) olarak nitelemişlerdir. O tarihteki Birleşik Krallık hükümetini de istibdat (*tyranny*) olarak tanımlamışlardır.

➤ **Sorun:** İstibdattan kurtularak bağımsızlığını kazanan bir toplumda, **hükümetteki yetkililerin müstebit olma rizikosunu ortadan kaldıran bir hükümet şekli nasıl gerçekleştirilebilir?** (James Madison, *Federalist Papers* no. 47– 52).

➤ **Varsayım I:** Krallık (Monarşi) kişiselleşmiş iktidara dönüşmeye eğilimlidir. Kişisel iktidar keyfi ve müstebit olduğundan Kral III. George'un istibdatından kurtulmuş olan bir halk için uygun değildir. O zaman “kişi iktidarı” yerine “halk iktidarı” (popüler iktidar) ihdas edilmelidir ve halk kendi kendisini yönetmelidir; bu da Cumhuriyet rejimidir (James Madison).

➤ **Varsayım II:** Popüler iktidar, yıkılmış olan Kral'ın kişisel iktidarının sahip olduğu olumsuzlukların aynısına sahiptir. Halkın iradesi adil olmayanı kendiliğinden adil kılmaya muktedir değildir (“***The will of the people cannot make just that which is unjust.***”) (Lord Acton).

➤ **Varsayım III:** Siyaset temel bir bilimsel yasanın etkisi altında şekillenir: “İktidar Yozlaşır, Mutlak İktidar Mutlak olarak Yozlaşır!” (Lord Acton).

➤ **Yanıt:** Bireyin özgürlüklerinin ve herhangi bir zamanda azınlıkta kalanların haklarının korunması (*safe guard*) için iktidarın ve çoğunluğun gücünün dengelenmesi ve denetlenmesi (*checks and balances*) zorunludur.

Siyasal Rejim Tercihleri

- **Denge ve Denetleme ama nasıl?**
- **1. Kuvvetler Ayrılığı ve Eşitliği (James Madison ve ABD Başkanlık Rejimi)**
- **Yasama, Yürütme, Yargı görevleri ayrıdır. Bu kurumlardan birinin varlığı diğerlerine bağlı değildir. Her üç hükümet erkine de halkın temsilcileri doğrudan veya dolaylı olarak seçilir.**
- **Yasama mali konuları halk adına karar altına alır = Temsile dayanmayan vergilendirme istibdattır! (*Taxation without representation is tyranny!*) Yasa yapımı yasamanın iç sürecidir, yürütme sadece bütçe yasalarını teklif edebilir.**
- **Yürütme Başkan'ın liderliğinde çalışır. Başkan iki dereceli bir seçimle halk tarafından seçilir. Başkan'ın kabine üyeleri (*secretaries*) onun tarafından önerilir, yasama onayıyla atanır. Başkan yasaları veto etme hakkına sahiptir, ancak yasama bu vetoyu aşabilir. Başkan yasama organını feshedemez. Başkan'ın seçimi ve görevi ile ilgili azli dahil tüm kararları yasama alır.**
- **Yürütme – yasama uyuşmazlığı Yüce Mahkeme tarafından çözümlenir. Yüce Mahkeme üyelerini başkan önerir, yasama inceler ve onaylar. Yasama onayı olmayan aday atanamaz. Yüce Mahkeme yasaların anayasaya uygunluğunu 1803'ten beri denetler.**
- **Erkler arası uyuşmazlığın nihai çözüm mercii seçmendir. Hükümetin felç olmasına nihai çözüm iki yılda bir yapılan Temsilciler Meclisi ve Senato üçte bir yenileme seçimleridir.**
- **AMAÇ: Bireysel hak ve özgürlüklerin ne pahasına olursa olsun korunmasıdır.**

Siyasal Rejim Tercihleri

- Diğer Demokrasi Uygulamaları:
- 2. Kuvvetler Ayrılığı, hiçbir azınlığın dışarıda bırakılmamasını sağlayan katılma ve hatta azınlık vetosu, halkın doğrudan yasa yapımını etkilemesi (referandum, inisiyatif ve geri çağırma) (İsviçre Parlamenter Rejimi)
- (**AMAÇ**: Çoğulcu toplumdaki farklılıkların demokrasi içinde bağdaştırılması.)
- 3. Yasama – Yürütme Füzyonu, Yargı Bağımsızlığı, Bireysel özgürlüklerine ve haklarına düşkün, ekonomik olarak bağımsız ve güçlü orta sınıf; yaygın katılma ve barışçıl protesto hakkı, özgür basın-medya (Birleşik Krallık Parlamenter Rejimi)
- (**AMAÇ**: çoğunluk esasına dayanarak çalışan yasama üstünlüğü aracılığıyla hükümet istikrarı sağlayan bir demokrasi oluşturmak.)
- 4. Yasama – Yürütme Füzyonu, Yargı Bağımsızlığı ve Eşitlikçi ve Sosyal Adaletçi anayasal garantiler Demokrasisi (İsveç Parlamenter Rejimi)
- (**AMAÇ**: Eşitlik ve sosyal adalet değerlerini koruyan bir demokrasi)
- 5. Melez uygulama: Finlandiya / Fransa Yarı - Başkanlık Rejimi
- (**AMAÇ**: Siyasal istikrarla demokrasiyi bağdaştırma).

Siyasal Rejim Tercihleri

- Değerlendirme
- 1978'de Juan Linz ilk kez Başkanlık Rejimlerinin ciddi defoları olduğunu iddia etti: 1. Sıfır Toplamlı Oyun (*winner-takes-all*); 2. Hükümetin kenetlenmesi (*gridlock*), 3. Katı görev süreleri anayasal ve siyasi kriz üretiyor, 4. Siyasi istikrarsızlık üretiyorlar.
- 1946'dan 1999'a kadar her 23 Başkanlık rejiminden 1 tanesi (0.043), her 58 parlamenter rejimden de 1 tanesi (0.017) çöktü. Parlamenter rejimler başkanlık rejimlerine göre 2,5 kat daha dayanıklılar (Cheibub and Limonghi, 2002: 151).
- Yer yer başkanlık demokrasileri daha da feci bir görüntü sergiledi: Afrika'da Sahra'nın güneyinde kalan ülkeler arasında hiçbir yeni kurulan demokrasi (başkanlık rejimi) yirminci yüzyılda ayakta kalamadı.

Przeworski ve arkadaşlarının bulguları:

	<u>Parlamenter</u>	<u>Başkanlık</u>
• Yaşam Ümidi	Çok Partili: 111 yıl	Çok Partili: 15 yıl
•	Çift Partili: 55 yıl	Çift Partili: 26 yıl
• Yaşam Ümidi	Ekonomik Küçülme: 26 yıl	Ekonomik Küçülme: 16 yıl
•	Ekonomik Büyüme: 143 yıl	Ekonomik Büyüme: 24 yıl
- Ekonomik gelişme düzeyi yüksek olan ülkelerde demokrasiler yaşıyor; düşük düzeylerde ise yaşamıyor (Adam Przeworski ve arkadaşları, *Democracy and Development*, 2000).

- Temel say: Başkanlık rejimlerinde yürütme ile yasama arasındaki çatışmayı çözebilecek (güvenoyu veya meclisin başkan tarafından feshi gibi) bir mekanizmaya sahip olmamaları nedeniyle, azınlık hükümetleri, bölünmüş hükümet yapısı veya kilitlenme (*gridlock*) ortaya çıkar. Bu durumda liderler anayasa dışı (*extra-constitutional*) araçlara başvurarak istikrarsızlığa ve rejimin çökmesine yol açabilecek adımlar atabiliyorlar.

Siyasal Rejim Tercihleri

- Bu arada Hindistan gibi düşük gelir düzeyinde olan parlamenter demokrasi olan ülkeler de görüldü. Bu durumda Lipset ve Larkin, *The Democratic Century*, (2004): 11’de Przeworski ve arkadaşlarını eleştirerek, demokrasinin basit bir ekonomik determinizmle açıklanamayacağını, aynı zamanda “liderlik” gibi kaypak (*elusive*) bir etkenle de ilgili olduğunu savundular.
- Lipset ve Larkin bir adım daha öteye giderek “sıfır toplamlı oyun” ve “kenetlenme” etkilerinin bir arada oluşamayacağını ileri sürerek, bunların zaman zaman parlamenter rejimlerde de ortaya çıktığına işaret ettiler.
- Ayrıca Lipset ve Larkin “Başkanlık rejimlerinde bir çok veto gücüne sahip eylemci (*veto players*) olması nedeniyle politika istikrarının korunmasını sağlayan ve tıpkı parlamenter rejimlerdeki koalisyon hükümetlerine benzer” (s. 48) bir koalisyon uygulaması ortaya çıktığına işaret ettiler.
- Strom (2000) ve Cheibub ve Limonghi (2002) de yaptıkları yayınlarda hem parlamenter hem de başkanlık rejimlerinde azınlık hükümeti ve koalisyon gereksiniminin farklı olmadığını ortaya koydular! Strom’a göre parlamenter rejimlerin %30’u, Cheibub ve Limonghi’nin bulgularına göre %22’si 1946 – 1999 arasında azınlık hükümeti ile çalıştılar. Cheibub başka bir çalışmasında aynı oranın başkanlık rejimlerinde %40 olduğunu hesapladı.
- SONUÇ: Başkanlık rejimleri daha çok “azınlık hükümeti” oluşturma eğiliminde, ancak parlamenter rejimler de bu olgudan tamamen muaf değiller!

Siyasal Rejim Tercihleri

- 1990'lerden itibaren Mainwaring (1993), Shugart (1995) ve Jones (1995) gibi araştırmacılar seçim yasalarının, parti yapılarının, parlamentodaki parti sisteminin azınlık ve çoğunluk hükümeti oluşturmadaki etkisini göstermeye başladılar. Dolayısıyla, seçim yasaları ve parti yapılarının hükümet tipinin işleyişini belirlemede anayasa ve yasama kurumundan daha önemli olduğu bulundu.
- Cheibub ve Limonghi (2002) çalışmalarında başkanlık sistemi kenetlendiğinde 26 başkanlık rejiminden birisinin çöktüğünü (0.038), kenetlenmediğindeyse 31'de birinin çöktüğünü (0.032) buldular. Dolayısıyla, başkanlık rejimlerindeki kenetlenmenin demokrasinin çökmesine yol açtığı savının pek güçlü olmadığını öne sürdüler.
- Ancak, burada merkeziyetçiliğin ve diğer siyasi kültür unsurlarının oynadığı rol araştırılmış değildir. Tsebelis (1995) veto gücüne sahip eylemcilerin sayısı ve gücüne bağlı olarak kenetlenmenin ortaya çıktığı ve politika değişikliklerini etkilediğini göstermiştir. Veto gücü fazla olan birey ve grupların başkanlık sistemlerinde daha fazla yeri olduğuna da Lipset ve Larkin (2004) işaret etmişlerdir.
- Nihayet, Cheibub (2007) Başkanlık ve Parlamenter / Yarı – Başkanlık rejimleri karşılaştırmasında askeri darbeye uğrayan rejimlerin hangi demokrasi rejimini tercih ederlerse etsinler istikrar kazanamadıklarını gösteren verilere ulaştı.

Siyasal Rejim Tercihleri

- Politika oluşturmakta eşgüdümlük eksikliği ve kenetlenme rizikosunu siyasal karar-alma süreçlerinde yerinden yönetimle birlikte artmaktadır (Cheibub and Limonghi, 2002). Ancak, yerinden yönetim ve çok sayıda veto gücü olan eylemci ile çalışmayan bir başkanlık rejimi de azınlığın haklarını koruyamadığı gibi, bireysel hak ve özgürlükleri de garanti edememekte olup demokrasi dışına savrulabilmektedir.
- **Kıssadan hisse:**
- Sonuçta nasıl bir demokrasi rejimi ile yaşanacağı demokrasinin hangi değerine en fazla öncelik tanınacağı ile ilgili bir değer tercihidir. Bu da Türkiye için adalet ve özellikle sosyal adalet ve eşitlik vurgusu yapan bir değerler manzumesiymiş gibi görünmektedir.
- Mükemmel siyasal rejim veya demokrasi yoktur. Büyük bir çoğunluğun mükemmelmiş gibi benimsediği bir demokrasi rejimi üretilebilirse, adeta mükemmel bir demokraside yaşadığımız gibi düşünebiliriz. Onun için de anayasa yaparken olabildiğince geniş bir kitlesel benimsenmeyi hedef almalıyız!

Dinlediđiniz için
Teŝekkür Ederim.